

ILIJADA ili PESMA O SILI¹

Sila je pravi junak, pravi predmet, središte Ilijade. Sila kojom se ljudi služe, sila koja potčinjava ljude, sila u dodiru sa kojom se ljudsko telo grči. Ljudska duša u Ilijadi se neprestano menja pod uticajem sile: zaslepljena silom kojom misli da raspolaže, povijena pod prinudom sile koju trpi. Oni koji su mislili da sila danas, zahvaljujući napretku, pripada prošlosti, mogli su u ovoj pesmi da vide svedočanstvo o prošlosti; a oni koji su u stanju da vide da je sila, danas kao i juče, u središtu cele ljudske istorije, nalaze u toj pesmi najlepše i najčistije ogledalo.

Sila je ono što od svakoga koji joj je potčinjen pravi stvar. Kada se sila primenjuje do kraja, ona od čoveka pravi stvar u najdoslovnijem smislu te reči - ona ga pretvara u leš. Neko je bio tu, a trenutak kasnije više ga nema. To je slika koju Ilijada ne prestaje da nam predočava:

... konji

Su vukli kola koja lupahu prazna izmedju bojnih redova,
Žaleći za vozarima čestitim; a ovi na zemlji
Ležahu, lešinarima draži nego svojim ženama.²

Junak je stvar koja se vuče iza kola po prašini:

... Okolo kosa

Crna beše razasuta, i glava sva u prašini
Ležашe nekada divna; a sada Zevs neprijateljima
Dađe da je nagrde na rodnoj grudi.³

Gorčina ovakve slike je potpuno čista, ona nije pomućena nikakvom mišlju koja bi nas hrabrila, nikakvom besmrtnošću kojom bismo se tešili, nikakvim lažnim sjajem slave ili otadžbine.

Duša mu iz tela izlete i ode Hadu,

Nad sudbinom plačući, napuštajući snagu i mladost.⁴

Još nas više pogadja, zbog tako bolnog kontrasta, iznenadno i brzo ugušeno prisećanje na jedan drugi svet, daleki, nepostojani i dirljivi svet mira i porodice, taj svet u kojem je svako za svoje bližnje ono što je najvažnije:

Zvala je lepokose sluškinje po kući

Da kraj vatre stave tronožac veliki, da bude

Za Hektora tople vode kad se iz bitke vrati.

Luda! Nije znala kako ga je daleko od tople vode

Rukama Ahilovim savladala sjajnooka Atina.⁵

Naravno da je bio daleko od tople vode, nesrećnik. I nije bio jedini. Skoro cela Ilijada se odigrava daleko od tople vode. Skoro ceo ljudski život se uvek odigravao daleko od tople vode.

*

Sila koja ubija je površan i grub oblik sile. Koliko je raznovrsnija po svojim postupcima, koliko nas više začudjuje svojim posledicama, ona druga sila, sila koja ne ubija; to jest, ona koja još ne ubija. Da će ubiti - to je ili sigurno, ili verovatno, ili se ona samo nadvišla nad bićem koje može ubiti svakog časa; u svakom slučaju, ona čoveka pretvara u kamen. Iz moći da se čovek ubijanjem pretvori u stvar proističe jedna druga moć, čudesna na sasvim drugi način, moć da se napravi stvar od čoveka koji ostaje živ. On je živ, ima dušu, a ipak je stvar. Kako je čudno to biće, stvar koja ima dušu; kako je to čudno stanje za dušu. Ko može da opiše koliko se ona svakog trenutka mora uvijati i grčiti da bi se prilagodila tom stanju? Ona nije stvorena da boravi u jednoj stvari, i kada je na to primorana, nema više ničega u njoj što ne bi trpelo.

Razoružan i nag čovek na koga je upereno oružje postaje leš pre nego što je pogodjen. Još jedan trenutak on računa, pokušava nešto da učini, nada se:

Tako je mislio stojeći; a ovaj mu se primače zbunjen,

Kolena je hteo da mu dotakne, želeći iz dna duše

Da pobegne zloj smrti i crnoj sudbini...

I jednom mu rukom grljaše kolena,

A drugom držaše oštro koplje ne ispuštajući ga...⁶

Ali uskoro on shvata da se oružje neće odložiti, i dišući još, on je samo stvar, misleći još, on ne može više ništa da misli:

Tako mu govoraše sjajni Prijamov sin

Preklinjući; neumoljiv odgovor je čuo:

.....

Tako reče, a ovome pokleknuše kolena i klonu duhom;

On koplje pušta i seda ruke šireći

Obe; Ahil poteže oštri mač,

Udara u ključnu kost pored vrata, i čitav unutra

Zabada dvosekli mač; i ovaj je ničice

Pao i opružio se, i krv crna lije, kvaseći zemlju.⁷

Kada, izvan bitke, slab i nenaoružan stranac preklinje jednog ratnika, on nije samimtim osudjen na smrt; ali trenutak nestrpljenja kod ratnika bio bi dovoljan da mu oduzme život. I nije potrebno ništa više da njegovo telo izgubi glavno svojstvo živog tela. Parče živog tela ispoljava život pre svega trzanjem; žablja noga se trza pod električnim udarom; blizina neke jezive ili zastrašujuće stvari, ili dodir sa njom, uvek čini da se trza komad tela satkan od živaca i mišića. Samo neko ko ovako preklinje neće ustuknuti, neće zadrhtati; on to više ne sme; njegove usne dodirnuće predmet koji je za njegov najjeziviji:

Neprimetno ušavši veliki se Prijam približi

I Ahilova zagrlji kolena i poljubi ruke

Strašne, ubojite, koje su mu pobile tolike sinove.⁸

Videti čoveka ophryanog tolikom nesrećom ledi nam krv u žilama skoro kao pogled na leš:

Kao kada čovek besom zaslepljen, u otadžbini

Nekoga ubije, i u tudju pobegne zemlju,

Kod čoveka imućnog, pa se zgroze oni koji ga vide,
Tako se i Ahil zgrozi ugledavši božanskog Prijama;
A zgroziše se i ostali, i jedni druge pogledaše.⁹

Ali to je samo za trenutak, i uskoro je i samo prisustvo nesrećnika zaboravljeno:

Tako reče, a ovom drugom dodje da plače za ocem;
Uhvati za ruku, i blago odgurnu starca.
I sećali su se; ovaj za Hektorom ubojitim
Jecajući plakaše pred Ahilovim nogama pognut,
A Ahil plakaše, čas za ocem, čas
Za Patroklom; i njihovo se ridanje razlegaše domom.¹⁰

Ahil nije iz neosetljivosti gurnuo na zemlju tog starca pripriježenog uz njegova kolena; Prijamove reči koje su ga podsetile na njegovog starog oca raznežile su ga do suza. On, jednostavno, smatra da je isto tako slobodan u svom držanju, u svojim pokretima, kao da umesto nekog ko preklinje, jedan beživotni predmet dodiruje njegova kolena. Ljudska bića oko nas imaju samim svojim prisustvom moć da zaustave, osujete i izmene svaki pokret našeg tela, i tu moć imaju samo ona; nećemo isto skrenuti sa puta zbog nekog prolaznika kao što skrećemo zbog nekog natpisa; nećemo isto ustajati, hodati i ponovo sedati kada smo sami u svojoj sobi i kada imamo nekog posetioca. Ali taj neuhvatljivi uticaj ljudskog prisustva ne mogu imati ljudi koje jedan trenutak nestrpljenja može lišiti života pre nego što je ijedna misao stigla da ih osudi na smrt. Pred njima se drugi kreću kao da oni nisu tu, a oni sami, u toj stalnoj opasnosti da za tren oka budu uništeni, ponašaju se kao ništavilo. Ako ih neko gurne, oni padaju, i tako leže na zemlji sve dok se neko slučajno ne seti da ih podigne. Ali kada se podignu, i kada ih najzad oslove srdačnim rečima, neka ne pokušavaju da shvate ozbiljno to vaskrsnuće, neka se ne usudjuju da izraze neku želju; srditi glas odmah će ih učutkati:

Tako reče, a starac zadrhta i poslušā ga.¹¹

Kada se jednom smiluju na njih, oni koji preklinju će bar ponovo postati ljudi kao svi drugi. Ali ima nesrećnijih bića koja su, ne umrevši, postala stvari za ceo život. Ni u jednom danu njihovog života nema nikakve igre, nikakve praznine, nikakvog slobodnog prostora za nešto što bi dolazilo od njih samih. To nisu ljudi kojima je život teži nego drugima, ljudi čiji je položaj u društvu niži: to je druga vrsta ljudi - nešto između čoveka i leša. S logičke tačke gledišta, protivrečno je da ljudsko biće bude stvar; ali kada ono što je nemoguće postane stvarnost, protivrečnost se javlja u duši kao razdiranje. Ta stvar svakog trenutka teži da postane čovek, ili žena, i nijednog trenutka to ne uspeva. To je smrt koja se proteže na ceo jedan život; život koji je smrt zaledila davno pre nego što ga je uništila.

To će biti sudbina devojke, sveštenikove kćeri:

Neću da je vratim; pre će je i starost zateći
U našem domu, u Argu, daleko od otadžbine,
Kako za razbojem tka i u krevet mi dolazi.¹²

To će biti sudbina mlade žene, mlade majke, kraljevićeve su-
pruge:

Onda ćeš možda u Argu tudjinki tkati platno,
I vodu nositi sa Hiperije ili Meseide
Protiv svoje volje, pod teretom teške nužnosti.¹³

To će biti sudbina deteta, naslednika kraljevskog žezla:

One će odavde uskoro na ladjama otploviti velikim
I ja sa njima; a ti ćeš, čedo moje, mene
Da pratiš, pa tamo ropski da radiš,
Služeći gospodara nemilosrdnog...¹⁴

Takva je sudbina u majčinim očima isto tako strašna za njeno dete kao i sama smrt; muž želi da pogine pre nego što vidi da je takva sudbina zadesila njegovu ženu; otac priziva sav nebeski gnev na vojsku koja toj sudbini podvrgava njegovu kćer. Ali kod onih na

koje se obara, taj strašni udes guši proklinjanja, pobune, pore-
djenja, razmišljanja o budućnosti i prošlosti, pa čak i sećanje.
Robu nije dano da bude veran svome gradu i svojim mrtvima.

Kada pate ili umiru oni zbog kojih je sve izgubio, oni koji su
razorili njegov grad, i na njegove oči posekli njegove bližnje, onda
rob plače. A kako da ne plače? Samo tada mu je plač dozvoljen.
Čak mu je i nametnut. Uostalom, zar u ropstvu suze nisu spremne da
poteku čim to mogu nekažnjeno?

Tako reče plačući, a s njom zaridaše žene,
Kao da za Patroklom plaču, u stvari svaka nad svojom mukom.¹⁵

Ni u jednoj prilici rob ne sme da izrazi ništa, osim onoga što
može goditi gospodaru. Zato, ako ijedno osećanje može da se javi u
tako sumornom životu i malo ga oživi, to će biti samo ljubav prema
gospodaru; svaki drugi put je preprečen za ljubav, kao što upregnu-
tom konju ruda, uzde i djem preče sve puteve osim jednog. I ako se
kojim čudom javi nada da se jednog dana smiluju na njega, i da ponovo
postane neko i nešto, do kog sve stepena neće ići zahvalnost i lju-
bav prema ljudima kojih se, zbog onog što se još sasvim nedavno zbilo
treba užasavati:

Muža kojem me dadoše otac i plemenita mati
Spazih pred gradom probodenog oštricom mednom,
A tri brata, što jedna rodi mi majka,
Tako dragi, svi sudnji dan dočekaše.
Ali ti me nisi pustio, kada je hitri Ahil muža mog
Ubio, i razorio grad božanskog Mineta,
Da plačem, nego si mi obećavao da ćeš me Ahilu božanskom
Dati za ženu, da će me on odvesti na ladjama
U Ftiju, i da će slaviti svadbu medju Mirmidoncima.
Zato neprestano plačem nad tobom mrtvim, nad tobom koji si blag
uvek bio.¹⁶

Ne može se izgubiti više nego što gubi rob; on gubi sav unu-

trašnji život. On ga ponovo pomalo nalazi samo kada se javi mogućnost da se promeni sudbina. Takva je vlast sile: ona je isto tako velika kao vlast prirode. I priroda, kada se radi o životnim potrebama, uništava sav unutrašnji život, pa čak i bol jedne majke:

Čak se i lepokosa Nioba setila jela,
A njoj je dvanaestoro dece u kući stradalo,
Šest kćeri i šest sinova mladih.

Ove je ubio Apolon srebrnim lukom
Srdit na Niobu, a one Artemida streljačica.

Ona je sebe poredila sa Letom lepa lica:

Leta je rodila dvoje, a ona ih je rodila puno;
Zbog toga joj je to dvoje svu decu njenu pobilo.

I oni su devet dana ležali u krvi, i ne bi nikoga
Da ih pokopa, jer je ljude u kamenje pretvorio Kronov sin;
Desetoga dana pokopaše ih bogovi nebeski.

Ali ona se jela setila, pošto je iznemogla plačući.¹⁷

Nikada sa toliko gorčine nije bila izražena ljudska beda, ona koja čoveka dovodi dotle da ne oseća sopstvenu bedu.

Sila kojom se drugi služi potčinjava dušu koliko i najveća glad, jer ona se sastoji u neprekidnoj vlasti nad životom i smrću. I ta je vlast isto tako ledena, isto tako teška, kao da je nameće beživotna materija. Čovek koji je u svemu slabiji od drugih usamljen je u srcu gradova kao čovek izgubljen usred pustinje, i još usamljeniji.

Dve bačve leže u Zevsovom domu

I darove iz jedne daje loše, a iz druge dobre...

Onog kome bedu podari on pušta da bude izvrgnut ruglu,

I strašna ga glad preko zemlje božije goni,

On luta i na njega se ne osvrću ni bogovi ni ljudi.¹⁸

*

Kao što nemilosrdno pritiska, sila isto tako nemilosrdno opija

onog ko je ima, ili misli da je ima. A niko je nema zaista. Ljudi se u Ilijadi ne dele na pobedjene, robove i moliocce, s jedne, i na pobednike i vodje, s druge strane; u Ilijadi nema nijednog čoveka koji u nekom trenutku nije primoran da se povije pod silom. Vojnici, iako su slobodni i naoružani, ipak moraju da se pokoravaju naredjenjima i podnose uvrede:

Svakog čoveka iz naroda kojeg bi video i zatekao da viče, žezlom bi udario i ovako bi ga grdio:

„Bedniče, miran budi i slušaj šta govore drugi, koji su od tebe bolji; ti si kukaviča i slabić, i niko se na tebe ne obazire ni u boju ni na skupštini...”¹⁹

Tersit skupo plaća reči koje su, međjutim, sasvim razumne, i koje podsećaju na reči koje izgovara Ahil.

Udari ga; a ovaj se savi i linuše mu suze;

Modrica krvava mu se na ledjima pojavi

Pod zlatnim žezlom; on sede preplašen,

I u bolu sav zbunjen brisaše suze.

A ostali su mu se i pored svojih muka slatko smejali.²⁰

Ali i sam Ahil, taj ponosni, nepobedivi junak, pokazan nam je već na samom početku pesme kako plače od poniženja i nemoćnog bola, pošto su mu na njegove oči oteli onu koju je hteo da uzme za ženu, a da on tome nije smeo da se usprotivi.

... Tada Ahil

Zaplaka i odvojivši se od drugova svojih sede u stranu,

Na obalu mora penušecjeg, gledajući na pučinu boje vina.²¹

Agamemnon je ponizio Ahila s predumišljajem, da bi pokazao da je on gospodar:

... Tako ćeš shvatiti

Koliko sam jači od tebe, a plašiće se i drugi

Da govore kao da su mi ravni i da se porede sa mnom.²²

Ali posle nekoliko dana, vrhovni vodja i sam plače, prisiljen je da se ponižava, da moli, i što je još neprijatnije, sve to čini uzalud.

Nijedan ratnik nije pošteđen ni sramote koju predstavlja kuka-vičluk. Junaci drhte kao i svi drugi. Dovoljan je jedan Hektorov izazov da Grci svi do poslednjeg premru od straha, osim Ahila i njegovih, koji su odsutni:

Tako reče, i svi zanemeše i umukoše;
Bilo ih je stid da odbiju, strah da prihvate.²³

Ali čim je Ajant istupio, strah je promenio stranu:

Svim Trojancima stanu strašno klecati kolena,
I samom Hektoru poče da lupa srce u grudima;
Ali više nije mogao da se povuče ni da se skloni...²⁴

Dva dana kasnije, red je na Ajanta da pretrne od straha:

Zevs otac, koji je na visinama, Ajantu ispuni srce strahom;
On stade obamro i baci iza sebe štit sa sedam koža,
Drhteći osvrtaše se na gomilu, kao zver...²⁵

I sam Ahil je jednom zadrhtao i zacvileo od straha, doduše, pred rekom, a ne pred čovekom. Osim njega, svi odreda se u nekom trenutku pojavljuju kao pobedjeni. Junaštvo manje doprinosi pobedi nego slepa sudbina, koju predstavlja Zevsova zlatna vaga:

A tada Zevs otac zlatnu raširi vagu;
U nju stavi dva udesa prebolne smrti,
Jedan za Trojance ukrotitelje konja, drugi za Ahajce u mednim
oklopima,
Uhvati je za sredinu i podiže; prevagnu kobni dan za Ahajce.²⁶

Pošto je uvek slepa, sudbina ustanovljava neku vrstu pravde, koja je i sama slepa, i koja kažnjava naoružane ljude okom za oko, zubom za zub; Ilijada je taj zakon odmazde izrazila davno pre

Jevandjelja²⁷, i to gotovo istim rečima:

Premasvima je isti Enija²⁸: one koji ubijaju on ubija.²⁹

*

Iako je svako samim rođenjem predodređen da trpi nasilje, okolnosti koje ljude okružuju čine da njihov duh ne prihvata tu istinu. Silni nikada nisu sasvim silni, niti slabi sasvim slabi, ali ni jedni ni drugi to ne znaju. Ni jedni ni drugi ne veruju da pripadaju istoj vrsti: slabi ne misle da su ravni silnima, silni ih ne priznaju za sebi ravne. Onaj ko ima silu kreće se kroz sredinu koja mu ne pruža otpor, i ništa u ljudskoj materiji oko njega nije u stanju da između zamaha i udarca proizvede taj kratki zastoj u koji se smešta misao. A gde za misao nema mesta, nema mesta ni za pravdu ni za opreznost. Zato svi ti naoružani ljudi postupaju okrutno i ludo. Njihovo oružje se zabada u razoružanog neprijatelja koji kleči pred njima; oni likuju nad smrtnikom opisujući mu sakaćenja koja će pretrpeti njegovo telo; Ahil kolje dvanaest trojanskih mladića na Patroklovoj lomači isto tako prirodno kao što mi sečemo cveće za grob. Dok se služe svojom moći, oni nikada nisu svesni toga da će se posledice njihovih dela okrenuti protiv njih samih. Kada neko jednom jedinom rečju može učutkati, prestrašiti i naterati na poslušnost jednog starca, hoće li misliti na to da prokletstva jednog sveštenika znače nešto prorocima? Da li će se uzdržati od toga da otme Ahilu ljubljenu ženu, kada zna da ni ona ni on ne mogu a da ne poslušaju? Da li Ahilu, dok uživa gledajući kako beže bedni Grci, može pasti na pamet da će zbog tog bežanja, koje se odvija baš kao što je on hteo, život izgubiti njegov drug, i on sam? Tako oni kojima sudbina poklanja silu stradaju zato što suviše računaju na nju.

I to je stradanje neizbežno. Jer oni ne gledaju na sopstvenu silu kao na konačnu veličinu, a na svoje odnose sa drugima kao na ravnotežu između nejednakih sila. Pošto drugi ljudi ne nameću njihovim pokretima taj trenutak zastoja odakle jedino proizlaze naši obziri

prema bližnjima, oni zaključuju da njima sudbina dopušta sve, a onima ispod njih ništa. Čim tako misle, oni moraju prekoračiti granice sile kojom raspolažu. A kako da ih ne prekorače, kada ne znaju da te granice uopšte postoje? Oni su onda nepovratno prepušteni slučaju, i gube vlast nad stvarima. Nekada im slučaj ide na ruku, a nekada se okrene protiv njih: i eto, sada su goli i izloženi udarcima nesreće, bez oklopa moći koji je štitio njihovu dušu, bez ničega što bi ih ubuduće razdvajalo od suza.

Ta kazna, geometrijski stroga, koja neminovno kažnjava zloupotrebu sile, bila je prvi predmet kojim se bavila grčka misao. Ona čini dušu epa; ona je ono što, pod imenom „Nemesis“, pokreće Eshilove tragedije; pitagorejci, Sokrat, Platon, svi oni polaze od nje da bi mislili o čoveku i svetu. Pojam te kazne je postao blizak ljudima gde god je prodro helenizam. Možda taj grčki pojam još uvek postoji, pod imenom „karma“, u zemljama Istoka gde je budizam ostavio dubokog traga; ali na Zapadu on se izgubio, i čak ni u jednom od zapadnih jezika nema više reči kojom bi se on izrazio; pojmovi granice, mere i ravnoteže, prema kojima bi trebalo da se upravljamo u životu, danas se koriste samo u tehnici kao pomoćno sredstvo. Mi se bavimo geometrijom samo kada imamo posla sa materijom; Grci su se njom bavili pre svega učeći se vrlini.

Razvoj rata u Ilijadi sastoji se isključivo u tom klaćenju vage. Onaj koji je trenutno pobednik oseća se nepobedivim, čak i kada je nekoliko sati pre toga bio pobeđen; on se neće setiti da se posluži pobedom kao prolaznom stvari. Posle prvog dana bitke o kojem pripoveda Ilijada, Grci, koji su pobedili, po svemu sudeći bi mogli da dobiju ono radi čega se od početka muče, to jest Jelenu i sve njeno blago; bar ako pretpostavimo kao Homer da je grčka vojska bila u pravu kada je verovala da je Jelena u Troji. Egipatski sveštenici koji su to morali znati, kasnije su tvrdili Herodotu da je ona bila u Egiptu.³⁰ U svakom slučaju, te večeri, Grcima ona više ne treba:

„Neka niko sada blago Aleksandrovo ne primi,
Ni Jelenu; jasno je i svakoj budali
Da su Trojanci sad na ivici propasti.”
Tako reče, i svi kliknuše sinovi ahajski... ³¹

Oni bi sada hteli sve, i ništa manje od toga.
Sva bogatstva Troje da budu plen, svi dvorci, hramovi i kuće pepeo,
sve žene i sva deca roblje, svi muškarci leševi. Oni zaboravljaju
jednu sitnicu. Nije sve u njihovoj moći, jer oni nisu u Troji.
Možda će u njoj biti sutra, a možda i neće.

Hektor se tog dana prepušta istom zaboravu:

Jer u srcu i duši dobro znam:

Doći će dan kada će propasti sveti Ilion

I Prijam i narod kopljonoše Prijama.

Ali ne brinem se toliko za muke koje Trojance čekaju

Ni za samu Hekabu ni za gospodara Prijama

Ni za braću brojnu i junačku

Koju će u prašinu oboriti dušmani,

Koliko za tebe, kada te neki Ahajac u mednom oklopu

Uplakanu odvede, i slobode sunce ti otme.

.....

Ali neka me mrtvog humka zemlje pokrije,

Pre nego što čujem tvoje krike dok te budu odvlačili na silu! ³²

Šta on sve ne bi dao u tom času da se izbegnu strahote za koje
misli da su neizbežne? Ali sve što on može dati je uzalud. Dva
dana posle toga Grci kukavički beže, a Agamemnon čak hoće da se
ponovo otisne na more. Hektor, koji bi u tom trenutku, čineći sa-
svim male ustupke, lako postigao da neprijatelj ode, sada više neće
ni da mu dozvoli da ode praznih ruku:

Palićemo vatre mnoge, i neka im sjaj do neba dopre,

Da se ne bi u noći dugokosi Ahajci

Dali u beg na širokim plećima mora...

Neka neke od njih i kod kuće rane peku,

..... da se boje i drugi
Da Trojancima ukrotiteljima konja dodju sa Aresom koji nosi
suze.³³

Želja mu je ispunjena, Grci ostaju, i sutradan u podne potući
će do nogu njega i njegovu vojsku:

Oni po polju bežahu kao krave,
Koje lav natera u beg došavši u gluvo doba noći...
Tako ih je Atrejev sin gonio, kralj Agamemnon,
Stalno ubijajući poslednjeg; a ovi bežahu.³⁴

U toku poslepodneva, Hektor je ponovo jači, pa se opet povlači,
zatim razbija Grke, i najzad ga potiskuju Patrokle i njegovi odmorni
ljudi. Patrokle, precenjujući silu kojom raspolaže, na kraju se nadje
bez oklopa i ranjen, na udaru Hektorovog mača, i te večeri pobedonosni
Hektor grubim prekorima odgovara na Polidamov mudri savet:

"Sada kada mi je dao lukavog Krona sin
Da se proslavim kod ladja sateravši k moru Ahajce,
Budalo, nemoj da takve misli širiš po narodu.
Jer te nijedan Trojanac neće poslušati; ja to neću dozvoliti."
Tako Hektor govoraše, i Trojanci mu uskliknuše...³⁵

Sutradan, Hektor je izgubljen. Ahil ga je naterao da se povuče
preko celog polja, i sad će ga ubiti. Uvek je jači od njega
u borbi, a pogotovu sada, posle nekoliko nedelja odmora, opijen
osvetom i pobedom, kada ima pred sobom iscrpljenog protivnika. I
eto, Hektor je sam pred zidovima Troje, potpuno sam, u času kada
treba da čeka smrt i smogne snage da se suoči sa njom.

Jao meni! ako za vrata i zidove zadjem,
Polidam će me prvi izvrgnuti ruglu,...
Sada pošto upropastih narod glupošću svojom
Bojim se Trojanaca i Trojanki sa skutima dugim,
Da ne kaže neko drugi, gori od mene:

"Hektor, uzdajući se previše u svoju silu, upropasti narod."

A da štit ostavim ispupčeni

I kacigu tešku, i koplje na zid da naslonim,

Pa da pred samog slavnog Ahila izidjem?...

Ali zašto mi se u srcu javljaju takve misli?

Ne smem da mu pridjem, neće me žaliti

Niti će me se bojati; ubiće me onako nenaoružanog

Kao ženu...³⁶

Hektora neće mimoići nijedan bol i nijedna sramota koji su udeo nesrećnih. Sam, izgubivši svaki ugled koji daje sila, imao je dovoljno hrabrosti da ostane van zidina, ali ne i da ne beži:

Hektor, videvši ga, pretrnu od straha; i ne usudi se

Da tamo ostane...

... Ni za žrtvenu ovcu ni za volovsku kožu

Oni se ne bore, što su nagrade koje na trkama dobijaju ljudi,

Već za život trče, za život Hektora ukrotitelja konja.³⁷

Smrtno ranjen, on će likovanje pobjednika učiniti još većim uzaludnim preklinjanjima:

Molim te, tako ti života i kolena, i roditelja tvojih...³⁸

Ali Grci koji su slušali Ilijadu znali su da se Ahil neće dugo radovati Hektorovoj smrti, da se ni Trojanci neće dugo radovati Ahilovoj smrti, i da će uništenje Troje doneti kratku radost Ahajcima

*

Tako će nasilje smrviti svakog koga se dotakne. Ono na kraju izgleda isto toliko van onoga koji se njime služi koliko i van onoga koji ga trpi; tada se radja misao o sudbini gde su i krvnici i žrtve podjednako nevini, gde pobjednike i pobjedjene združuje ista beda. Pobjedjeni čini nesrećnim pobjednika, isto kao što pobjednik čini nesrećnim pobjedjenog.

Samo jedan sin mu se rodio, za kratak život; a on čak

Stari bez moje nege, jer tako daleko od otadžbine

Sedim pod Trojom, unesrećujući tebe i tvoju decu.³⁹

Jedino bismo umerenom upotrebom sile mogli da izidjemo iz tog vrzinog kola, ali za to bi bila potrebna natčovečanska vrlina, koja je isto tako izuzetna kao što je izuzetno sačuvati dostojanstvo u bedi. Uostalom, ni umerenost nije bez ikakvih opasnosti, jer se ugled, koji čini više od tri četvrtine sile, pre svega sastoji od savršene ravnodušnosti silnih za slabe, ravnodušnosti koja je tako zarazna da se prenosi i na ove druge. Ali obično se ne radi o tome da nas nekakva računica navodi da prevršimo meru, nego je iskušenje da to učinimo skoro neodoljivo. Reči koje se izgovaraju u Ilijadi nekiput su razumne; Tersitove reči su, na primer, izvanredno razumne. Takve su i reči gnevnog Ahila:

Ništa mi ne može život nadoknaditi, ni sve ono što kažu

Da ima u Iliju, tako bogatom gradu...

Jer se mogu osvojiti goveda i debele ovce...

Ljudski život, kad jednom ode, ne osvaja se više.⁴⁰

Ali razumne reči padaju u prazno. Ako ih izgovaraju potčinjeni, njih kazne i oni učute, a ako ih izgovara neko od vodja, on ih se neće pridržavati na delu. A uvek se za nuždu nadje i neki bog da tera ljude na ludost. Na kraju se gubi i sama pomisao da bi se mogao tražiti izlaz iz položaja koji je sudbina dodelila i u kojem treba da se ubija i gine:

... mi, kojima je Zevs

Od mladosti do starosti dao da se patimo

U teškim ratovima, sve dok ne stradamo svi odreda.⁴¹

Ti ratnici su se još onda osećali kao da su „svi osudjeni“, kao mnogo kasnije oni u Kranu.⁴²

Oni su se našli u ovom položaju pošto su upali u veoma prostu zamku. Krenuli su laka srca, kao što se uvek kreće kada je uz nas sila a ispred nas praznina. Oružje im je u rukama, a neprijatelj nije tu. Osim onda kada je neprijatelj nadaleko čuven, pa

smo zato zabrinuti, mi smo uvek mnogo jači od nekog ko je odsutan. Odsutni nam ne nameću breme nužnosti. Oni koji odlaze još uvek nisu svesni nikakve nužnosti, i zato odlaze kao da idu na neku igru, kao da idu na odsustvo, daleko od svakodnevnih obaveza.

Gde su sad ona hvalisanja, kada smo govorili da smo najbolji,
Kada na Lemnu razmetljivo izjavljivate,
Jedući silno meso goveda ravnorogih,
Ispijajući vrčeve do vrha pune vina,
Da će se sa stotinom, pa i dve stotine Trojanaca, svaki od vas
Nositi u bici; a sada ni jednom jedinom niste dorasli!⁴³

Čak i kada smo ga iskusili, rat ne prestaje odmah da izgleda kao igra. Nužnost vezana za rat je strašna, sasvim drukčija od nužnosti vezane za poslove u miru; duša se njoj potčinjava samo kad više ne može da je izbegne. A dok još može, ona provodi dane bez nužnosti, dane igre i snova, raspuštene i nestvarne. Opasnost je tada apstrakcija, a životi koje ratnik uništava su kao igračke koje razbija dete, i prema njima on je isto tako neosetljiv; junaštvo je pozorišna poza i uprljano je hvalisanjem. Ako, povrh svega toga, u tim ljudima za trenutak odnekud nabuja život, pa se njihova energija višestruko umnoži, oni će misliti za sebe da im ništa ne može odoleti, i da ih božanska pomoć čuva od poraza i smrti. Rat će onda biti lak i voleće ga iz niskih pobuda.

Ali kod većine ratnika to stanje neće dugo trajati. Dolazi dan kada strah, poraz, i smrt dragih drugova, savijaju dušu ratnika pod teretom nužnosti. Rat onda prestaje da bude igra ili san, i ratnik najzad shvata da rat stvarno postoji. To je stvarnost teška i preteška da se podnese, jer ona u sebi nosi smrt. Misao o smrti se ne može izdržati kada se oseća da je smrt zaista moguća; ona samo katkad sevne kroz glavu. Naravno, sudbina je svakog čoveka da umri i vojnik može dočekati starost u bitkama, ali za ljude čija je duša pognuta pod bremenom rata odnos između smrti i budućnosti nije isti kao za druge ljude. Za ove druge, smrt je granica koja se

unapred postavlja budućnosti, a za vojnike, ona je sama budućnost, budućnost koju im namenjuje njihovo zanimanje. Da ljudima budućnost bude smrt, protivi se prirodi. Čim je vodjenje rata učinilo opipljivom mogućnost smrti koju u sebi nosi svaki trenutak, misao postaje nesposobna da se prenese sa jednog dana na sutrašnji dan a da ne predje preko slike smrti. Duh je onda tako napet da to ne može dugo podneti; ali svaki novi dan nosi istu nužnost, i dani se sabiraju sa danima čineći godine. Duša trpi nasilje svakog dana. Svakog jutra duša sebe sakati, odričući se svih težnji, jer misao ne može da putuje u vremenu a da ne prodje kroz smrt. Tako rat guši svaku predstavu o cilju, pa čak i predstavu o ciljevima rata. On guši čak i pomisao da bi se rat mogao okončati. Ne možemo ni zamisliti da je položaj u kojem smo tako rastrzani uopšte moguć dok se ne nadjemo u njemu, a kad se u njemu nadjemo, ne možemo zamisliti ništa drugo. I zato se ne čini ništa da bi se taj položaj promenio. Ruke u prisustvu naoružanog neprijatelja ne mogu da prestanu da drže oružje i barataju njime; duh bi trebalo da smišlja kako da se izvuče odatle, ali on to više nije u stanju. On se sav predao nasilju koje čini nad sobom. Bez obzira da li je reč o ropstvu ili o ratu, nepodnošljiva nesreća kod ljudi traje samim tim što pritiska, i tako spolja gledano izgleda kao da se lako podnosi; ona traje zato što više nema načina da je se oslobodimo.

Pa ipak, duša potčinjena ratu vapije za oslobodjenjem; ali i samo oslobodjenje joj se javlja u preteranom i tragičnom obliku, u obliku uništenja. Umereni i razumni ciljevi bi razotkrili nesreću koja je toliko strašna da se ne može podneti ni kao sećanje. Ako se užas, bol, iznurenost, pokolji, pobijeni drugovi, ne bi utopili u pijanstvu sile, niko ne bi poverovao da te stvari mogu prestati da razjedaju dušu. Nas boli pomisao da beskonačno veliki napor može doneti samo ništavnu ili ograničenu dobit.

Zar ćete pustiti Prijama i Trojance da se hvale

Argejkom Jelenom, zbog koje mnogi Ahajci

Pod Trojom padoše, daleko od svoje otadžbine?...

Zar ćeš tako trojanski grad širokih ulica

Da ostaviš, zbog kojeg pretrpesmo tolike nevolje?⁴⁴

Šta se Jelena tiče Odiseja? Šta ga se tiče i sama Troja, puna bogatstava koja ne mogu nadoknaditi propast Itake? Troja i Jelena predstavljaju nešto samo zato što su zbog njih Grci prolili krv i suze: potčiniti njih znači potčiniti užasne uspomene. Duša, koju je postojanje jednog neprijatelja primoralo da uništi u sebi ono što joj je prirodno bilo dano, misli da može da se izleći jedino uništenjem tog neprijatelja. U isto vreme, smrt voljenih drugova izaziva mračnu želju da se u smrti ne zaostane za drugima:

Da mi je da smesta umrem, kad mi se nije dalo da drugu

Ubijenom pomognem! Tako daleko od otadžbine

On pade, a mene nije bilo da ga od smrti branim...

Sada idem te tako drage glave ubicu da nadjem,

Hektora; a smrt ću primiti onda kada to

Zevs bude hteo, i ostali besmrtni bogovi.⁴⁵

Iz istog očaja se onda i gine i ubija:

I sam dobro znam da mi je sudbina da ovde poginem,

Daleko od dragog oca i majke; ali ipak

Neću da stanem dok se Trojanci ne nasite rata.⁴⁶

Sve dok se ne promeni, čovek koji je obuzet tom dvostrukom potrebom za smrću ne može da se uvrsti među žive.

Kakav odjek može naći u takvim srcima slabašna želja za životom, kada pobedjeni preklinje da ga puste da i dalje gleda svetlo dana? Već sama činjenica da jedni imaju a drugi nemaju oružje, čini da ugrožen život skoro više ništa ne predstavlja; a i kako bi onaj ko je u sebi ugušio misao da je lepo videti svetlost dana, mogao poštovati tu misao u ovoj žalopojci, poniznoj i uzaludnoj?

Grlim ti kolena, Ahile, budi uvidjavan i smiluj mi se;

Pribegoh tebi kao molitelj, Zevsov sine, da me poštediš;

Jer kod tebe prvo okusih Demetrin hleb

Onog danakada si me oteo iz mog lepog voćnjaka,
Pa si me prodao odvođeći me daleko od mog oca i od mojih,
Na sveti Lemnos, i dobio si za mene sto goveda.
A sada sam se otkupio za triput toliko; zora mi je
Ovo dvanaesta, otkako sam se u Ilion vratio,
Pretrpevši puno. I evo, opet me tebi u ruke predala
Sudbina zlosrećna. Mora da sam mrzak Zevsu ocu,
Kad tebi me opet dađe; kratkovečnog me je majka
Rodila, Laotoja, kći starca Alteja...⁴⁷

Na kakav samo odgovor nailazi ova slaba nada!

Nego hajde, dragi moj, i ti da umreš! Zašto toliko kukaš?
Umro je i Patrokle, a od tebe je bio mnogo bolji.
Zar ne vidiš kako sam ja i lep i velik?
Otac mi je plemenit, rodila me majka boginja;
Ali i nadamnom je smrt i sudbina neumitna.
Doći će jutro, veče ili podne,
Kada će neko i meni u boju život oteti...⁴⁸

Kada smo kod sebe samih ugušili svaku želju za životom, napor koji se traži od naše velikodušnosti da bismo poštovali život u nekom drugom čoveku razdire nam srce. Ni za jednog od Homerovih ratnika ne može se pretpostaviti da je sposoban za takav napor, osim možda za Patrokla, koji je „umeo da bude blag sa svima“⁴⁹, koji u Ilijadi ne čini ništa surovo ili svirepo i koji je na izvestan način u središtu čitave pesme. Ali, koliko nam je uopšte ljudi poznato, u ne koliko hiljada godina istorije, koji su pokazali da imaju tako božansku velikodušnost? Pitanje je da li bismo umeli da navedemo dva-tri takva čoveka. Bez takve velikodušnosti, vojnik koji pobeđuje je kao nesreća u prirodi; opsednut ratom, on je, ništa manje nego rob, postao stvar, iako na sasvim drugi način, i reči na njega ne mogu imati dejstva, kao što ga nemaju ni na materiju. I rob i vojni u dodiru sa silom, trpeće njene neizbežne posledice: sila svakog

koga dotakne čini ili nemim ili gluvim.

*

Takva je priroda sile. Moć koju ona ima da ljude preobrazi u stvari je dvostruka i ispoljava se u dva pravca; ona na različite načine, ali u istoj meri, okamenjuje duše onih koji je trpe i duše onih koji se njom služe. To njeno svojstvo dostiže najveći stepen u bitkama, medju oružjem, počevši od onog trenutka kada se u bici već nazire odluka. Bitke ne rešavaju ljudi koji računaju, kombinuju, donose odluke i izvršavaju ih, nego ljudi koji za sve to više nisu sposobni, koji su se preobrazili, i pali ili na stupanj beživotne materije, koja je samo pasivnost, ili na stupanj slepih sila, koje su samo zanos. To je najdublja suština rata, i Ilijada je izražava svojim poredjenjima u kojima se ratnici javljaju kao požar, poplava, vetar, divlje zveri, kao bilo kakva slepa rušilačka sila, ili, s druge strane, kao plašljive životinje drveće, voda, pesak, kao bilo šta što se pokreće pod udarom spoljašnjih sila. Grci i Trojanci se iz dana u dan, a neki put i iz časa u čas, naizmenično pretvaraju u jedno ili drugo:

Kao kada lav krvoločni napadne krave,

Koje na livadi močvarnoj i širokoj pasu,

Njih bezbroj...; a one se sve nadaju u beg; tako se tada Ahajci

U strašnoj pometnji razbežaše pred Hektorom i Zevsom ocem,

Svi...

Kao kada se vatra pustošuća na čestar sruči šumski,

I svuda je kovitlajući se vetar nosi, pa stabla

Iz korena obara nalet vatrene sile;

Tako je Agamemnon Atrejev obarao glave

Trojanaca koji bežahu...⁵⁰

Ratna veština nije ništa drugo do veština da se izazovu takvi preobražaji, a ratna oprema, njena upotreba, i samo ubijanje neprijatelja, samo su sredstva da se to postigne; pravi predmet ratne veštine je sama duša ratnikâ. Ali to preobražavanje je uvek

tajanstveno, i njega izazivaju bogovi, o kojima ljudi većito maštaju. U svakom slučaju, ta dvostruka moć okamenjavanja je nužno vezana za silu, i duša u dodiru sa silom može da se nje spase samo nekim čudom. Takva čuda su retka i kratkotrajna.

Nemarnost onih koji bezobzirno upravljaju ljudima i stvarima koje drže, ili misle da drže, u šaci, očaj koji vojnika tera da ruši, teret pod kojim greaju robovi i pobedjeni, pokolji, sve to čini da se dobije slika sveopšteg užasa. U svemu tome, sila je jedini junak. Ta slika bi ispala sumorno jednolična da tu i tamo nije prošarana svetlim trenucima, kratkim i božanskim trenucima u kojima ljudi imaju dušu. Duša koja se tako budi na trenutak, da bi se ubrzo posle izgubila pod dejstvom sile, pojavljuje se neoskrnavljena i čista u njoj nema nikakvog dvoiličnog, zamršenog ili mutnog osećanja, nego samo hrabrosti i ljubavi. Neki put čovek tako nadje svoju dušu razgovarajući se sa samim sobom, kada, kao Hektor pred Trojom, pokušava da se, bez pomoći bogova ili ljudi, sam ponese sa sudbinom. Drugi trenuci u kojima ljudi nalaze svoju dušu su oni u kojima vole. Skoro nijedan čist oblik ljubavi među ljudima nije odsutan iz Ilijade.

Uspomena na gostoprimstvo će, čak i posle više naraštaja, biti jača od zaslepljenosti bitkom:

Tako si ti za mene dragi gost u Argu...

S kopljimase jedan drugog klonimo, i u sred meteža.⁵¹

Ljubav sina prema roditeljima, ljubav oca i majke prema sinu, stalno se spominjuna način koji je koliko sažet toliko i dirljiv:

A njemu reče Tetida lijući suze:

„Nećeš mi dugo poživeti, čedo moje, kao što i sam kažeš...”⁵²

Isto tako i bratska ljubav:

A tri brata, što jedna rodi mi majka,

Tako dragi...⁵³

Ljubav izmedju muža i žene, kojima predstoji neizbežna nesreća, neverovatno je čista. Muž, govoreći o poniženjima ropstva koja čekaju voljenu ženu, ne spominje ono što bi i pri samoj pomisli oskrnavilo njihovu uzajamnu nežnost. Nema ničeg jednostavnijeg od reči koje žena upućuje onom koji će da umre:

... Bolje bi mi bilo,

Ako te izgubim, da u zemlju propadnem; neće mi nikakve

Biti utehe, kada nadješ svoj kraj,

Samo muke...⁵⁴

Nisu ništa manje dirljive reči upućene mrtvom mužu:

Mužu moj, od života tako mlad si otrgnut; a mene udovicu

Ostavljáš u kući; to dete još tako malo,

Koje se rodilo tebi i meni, nesrećnicima, ne verujem

Da će ikada odrasti...

.....

Jer mi umirući nisi sa odra ruke pružio,

Niti si mi rekao neku mudru reč, na koju bih uvek

Mislila, dan i noć, suze lijući.⁵⁵

U poslednjim pevanjima govori se o najlepšem prijateljstvu, onom koje postoji izmedju ratnih drugova:

... Ali Ahil

Plakaše, misleći na voljenog druga; i san ga

Ne obuze, svemogući, nego se prevrtaše tamo-amo...⁵⁶

Ali najčistiju pobeđu ljubavi, najveću milost ratova, predstavlja prijateljstvo koje se budi u srcu kod smrtnih neprijatelja. Ono uništava žedj za osvetom zbog ubijenog sina i ubijenog druga, ono što je još mnogo veće čudo, briše razdaljinu izmedju dobročinitelja i molitelja, izmedju pobjednika i pobjedjenog:

A kada ih je želja za pićem i jelom prošla,

Tada se Prijam Dardanov stade diviti Ahilu,

Koliki je i kakav je; jer na bogove je ličio.

A Prijamu Dardanovu se divljaše Ahil

Gledajući lice njegovo plemenito i reči njegove slušajući.

I kada se siti jedan drugoga nagledaše...⁵⁷

Ti trenuci milosti su u Ilijadi retki, ali su dovoljni da se oseti sa ogromnim žaljenjem šta je sve nasilje uništilo i šta će još uništiti.

Medjutim, toliko gomilanje nasilja delovalo bi hladno kada se ne bi stalno osećao izvestan prizvuk neizlečive gorčine, koji je često naznačen jednom jedinom rečju, a često i samo cezurom nekog stiha, nekim opkoračenjem. To čini Ilijadu jedinstvenom, ta gorčina koja proizlazi iz nežnosti, i rasprostire se na sva ljudska bića ravnomerno kao sunčeva svetlost. Ton nikada ne prestaje da bude prepun gorčine, ali se isto tako nikada ne spušta do kukanja. U toj slici nepravednog i krajnjeg nasilja teško da ima mesta za pravdu i ljubav, ali one nju obasjavaju svojom svetlošću, i to tako da ih osećamo samo kroz prizvuk. Ništa dragoceno nije prezreno, bez obzira na to da li će stradati ili ne, sveopšta beda se ničim ne prikriva niti omalovažava, nijedan čovek se ne stavlja iznad ili ispod onog stanja koje je zajedničko svim ljudima, sve što je uništeno izaziva žalost. Pobednici i pobeđeni podjednako su bliski pesniku i slušaocu, i sa istim pravom se mogu nazvati njegovim bližnjima. Ako se već pravi razlika, onda možda veći bol izaziva nesreća neprijateljâ.

Tako se on tu sruši, i zaspa snom od tuča,

Nesrećnik, daleko od svoje žene, sugradjane svoje braneći...⁵⁸

A sa kakvim je tek prizvukom prikazana sudbina mladića koga je Ahil prodao na Lemnu!

Jedanaest dana srce mu beše radosno što je sa svojim,

Kad se vratio s Lemna; a dvanaestog ga ponovo

Ahilu u ruke Bog predade, njemu koji je imao

Da ga pošalje Hadu, iako nije hteo da ide.⁵⁹

I sudbina Euforba, koji je video samo jedan dan rata:

Krvlju se natopila njegova kosa, koja je bila kao kosa Haritâ...

Kada se oplakuje Hektor:

... zaštitnik vernih žena i nejake dece⁶¹

dovoljne su te reči da bismo videli kako se vernost skrnavi na silu a deca nalaze na udaru oružja. Česma na kapiji trojanskog grada izaziva neizrecivu tugu kada Hektor prodje pored nje trčeći da spase svoj izgubljeni život:

Tamo kraj njih korita velika blizu su bila,

Lepa, kâmena, gde su haljine blistave

Prale trojanske žene i lepe njihove kćeri,

Ranije, dok je bio mir, pre nego što su došli sinovi ahajski.

Tuda oni protrčaše, jedan bežeći, a drugi za njim goneći ga...⁶²

Nad celom Ilijadom nadvila se najveća nesreća koja može zadesiti ljude - uništenje jednoga grada. Ni da je pesnik bio rodom iz Troje, on ne bi prikazao tu nesreću sa više bola. Ali ton se ne menja ni kada se govori o Ahajcima koji umiru daleko od otadžbine.

Kratkotrajna prisećanja na svet mira izazivaju bol, toliko taj drugi život, život živih ljudi, izgleda smiren i ispunjen:

Dok je bila zora i dan bivao sve veći,

S obe strane su strele pogadjale, i ginuo narod.

A u vreme kada će drvoseča da sprema ručak

Ispod brda u klancu, kada su mu site ruke

Sečenja drva visokih, i smuči mu se u duši,

I za slatkim zalogajem svog ga želja obuzme,

Tada svojim junaštvom Danajci razbiše protivničke redove.⁶³

Sve što je u ratu odsutno, sve što rat uništava, ili čemu preti uništenjem, u Ilijadi je prepuno čari; u ratnim prizorima te čari nikada nema. Prelazak iz života u smrt se prikazuje bez ikakvog prećutkivanja:

Iskočiše mu zubi, i napuniše mu se oba

Oka krvlju; krv je na usta i iz nosa

Bljuvao zinuvi; i smrt ga svojim crnim oblakom pokri. ⁶⁴

Ledena okrutnost ratnih prizora nije ničim prikrivena, zato što ni pobjednici ni pobjedjeni ne izazivaju ni divljenje, ni prezir, ni mržnju. O promjenljivom ishodu bitaka skoro uvek odlučuju sudbina i bogovi. U granicama koje im određuje sudbina, bogovi dele pobjedu i poraz po svom nahodjenju; uvek su oni vinovnici ludosti i izdaja kojima se svaki put sprečava mir; rat je njihova prćija, a njihovi jedini nagoni su hir i zloba. S druge strane, poredjenja koja pobjedonosne ili pobjedjene ratnike prikazuju kao zveri ili stvari, ne mogu izazvati ni divljenje ni prezir, nego samo žaljenje što se ljudi mogu tako preobraziti.

Izvanredna pravednost kojom je nadahnuta Ilijada možda postoji u nekim nama nepoznatim delima na koja se ona ugledala, ali niko se u tome nije ugledao na nju. Jedva se može naslutiti da je pesnik Grk a ne Trojanac. Ton pesme kao da neposredno svedoči o poreklu najstarijih delova; istorija tu možda neće nikada ništa rasvetliti. Ako je verovati Tukididu,⁶⁵ osamdeset godina posle uništenja Troje, Ahajci su i sami bili pokoreni, i možemo se pitati nisu li te pesme, u kojima se gvoždje tako retko pominje, pesme tih pobjedjenih ljudi, od kojih su neki možda bili prognani. Pošto su bili prisiljeni da žive i umru „daleko od otadžbine“,⁶⁶ kao i Grci pali pod Trojom, i pošto su, kao i Trojanci, izgubili svoje gradove, oni su sebe videli i u pobjednicima, koji su bili njihovi očevi, i u pobjedjenima, čija je beda ličila na njihovu; posle niza godina istina o tom još ne tako davnom ratu otkrila im se bez vela kojom je obavijaju pijanstvo, gordosti ili poniženje. Oni su na taj rat mogli da gledaju i kao pobjedjeni i kao pobjednici, i da tako vide nešto što ni pobjednici ni pobjedjeni u svome slepilu nisu nikada videli. Sve je to samo mašta; ali o tako davnim vremenima skoro da nam i ne preostaje ništa drugo nego da maštamo.

U svakom slučaju, ta pesma je čudesna. Gorčina u njoj odnosi se na jedinu stvar koja s pravom izaziva gorčinu: na potčinjavanje ljudske duše sili, to jest, u krajnjoj liniji, materiji. To je potčinjavanje kod svih smrtnika isto, iako ga duša, na ovom ili onom stepenu vrline podnosi na različite načine. Niko ga u Ilijadi nije pošteđen,

kao što ga niko na svetu nije pošteđen. I niko se ne proglašava dostojnim prezira zato što mu je podlegao. Za sve što u dubini duše i u ljudskim odnosima nije u vlasti sile, postoji ljubav, ali ta ljubav je bolna, zato što stalno pretila opasnost uništenja. U tome se sastoji duh jedinog pravog epa koji ima Zapad. Odiseja kao da je samo izvanredna imitacija, čas Ilijade, a čas istočnjačkih pesama; Eneida je imitacija koju, bez obzira na svu njenu briljantnost, kvare hladnoća, deklamatorstvo i neukus. Chansons de geste nisu nikada postale velike zbog odsustva pravednosti; smrt nekog neprijatelja u Pesmi o Rolanu ne pogadja pesnika i čitaoca kao Rolanova smrt.

Atička tragedija, bar ona koju su pisali Eshil i Sofokle, predstavlja pravog nastavljača epa. Misao o pravdi je obasjava, ali se nikada ne upliće u nju; sila u njoj se javlja sa svom svojom ledenom okrutnošću, uvek praćena razornim posledicama kojima ne može izbeći ni onaj ko se njome služi ni onaj ko je trpi; poniženje duše pod prisilom nije u njoj ni prikriveno, ni obavijeno površnim sažaljenjem, ni predstavljeno tako da izazove prezir; u njoj imamo čitav niz ljudi koji propadaju pogodjeni nesrećom, a kojima treba da se divimo. Jevandjelje je poslednji, čudesni izraz grčkog duha, kao što je Ilijada prvi; duh Grčke se u Jevandjelju vidi ne samo po tome što se u njemu zapoveda da tražimo „carstvo i pravdu našeg nebeskog Oca“ i nijedno drugo dobro,⁶⁷ nego i po tome što se u njemu prikazuje ljudska beda, i to kod jednog bića koje je u isti mah ljudsko i božansko. Priče Strasti Hristove pokazuju da se božanski duh, sjedinjen sa telom, menja u nesreći, drhti pred patnjom i smrću i, na dnu očajanja, oseća odvojen od ljudi i od Boga. Zahvaljujući tome što osećaju ljudsku bedu, ove priče imaju taj

jednostavni ton, koji je pečat grčkog duha i koji antičkoj tragediji i Ilijadi daje svu njihovu vrednost. Izvesne reči zvuče neobično slično rečima iz epa, i kada Hristos kaže Petru: „Drugi će te opasati i odvesti kuda ne želiš.“⁶⁸ pada nam na pamet trojanski mladić poslan Hadu, iako nije hteo da ide.⁶⁹ Taj ton se ne može odvojiti od misli kojom je nadahnuto Jevandjelje, jer pravda i ljubav pretpostavljaju da osećamo ljudsko bedu. Onaj ko ne zna koliko promenljivost sreće i nužnost potčinjavaju dušu svakog čoveka ne može smatrati svojim bližnjima, ni voleti kao samoga sebe, one ljude koje je slučaj odvojio od njega provalijom. Ljudi se nalaze pod prisilom na različite načine, i zato uobražavaju da pripadaju različitim vrstama koje medju sobom ne mogu da opšte. Možemo voleti i biti pravedni samo ako poznajemo vlast sile i umemo da je ne poštujemo.

Odnosi izmedju ljudske duše i sudbine, u kojoj meri svaka duša odlučuje o svojoj sopstvenoj sudbini, šta sve nemilosrdna nužnost igrom slučaja menja u bilo kojoj ljudskoj duši, šta u ovoj može ostati netaknuto zahvaljujući vrlini i Božijoj milosti - sve to čini predmet u kojem je lako i privlačno zapasti u laž. Gordost, poniženje, mržnja, prezir, ravnodušnost, želja da se zaboravi ili da se ne zna - sve nas to dovodi u iskušenje da lažemo. A naročito je teško naći pravi prikaz nesreće: praveći ga, skoro uvek se ponašamo kao da verujemo ili da je propast nešto što je nesrećnima urodjeno, ili da duša može podnositi nesreću a da ne nosi njen pečat, da se nesreća može podnositi a da svaka misao ne bude promenjena onako kao što je samo nesreća može promeniti. Grci su najčešće imali duševnu snagu koja ljudima omogućuje da ne lažu sami sebe; zato su bili nagrađeni, i u svemu su uspeali da dostignu najviši stepen jasnosti, čistote i jednostavnosti. Ali duh koji se od Ilijade preneo do mislilaca i tragičnih pesnika, i dalje do Jevandjelja, uglavnom nije prekoračio granice grčke civilizacije; otkada je uništena Grčka, od njega su ostali samo odbljesci.

I Rimljani i Jevreji mislili su za sebe da nisu podvrgnuti

opštoj ljudskoj bedi - prvi, kao narod koji je sudbina izabrala za gospodara sveta, a drugi, zbog naklonosti koju za njih ima njihov Bog, srazmerno tome koliko mu se pokoravaju. Rimljani su prezirali strance, neprijatelje, pobeđene, svoje podanike i svoje robove, i zato nisu imali ni epova ni tragedija. Oni su tragedije zamenjivali gladijatorskim igrama. Jevreji su u nesreći videli znak greha i, prema tome, ona je s pravom trebalo da izaziva prezir; za svoje pobeđene neprijatelje smatrali su da ih se sam Bog užasava, i da su kažnjeni da iskaju grehe, zbog čega se sa njima sme, pa čak i mora, biti okrutan. I zato nijedna knjiga Starog zaveta ne zvuči kao grčki ep, osim možda nekih delova pesme o Jovu. Rimljanima i Jevrejima su se ljudi divili, čitali ih, podražavali ih na rečima i delu, navodili ih, kad god je trebalo opravdati neki zločin, tokom dvadeset vekova hrišćanstva.

Osim toga, kod hrišćana se duh Jevandjelja nije preneo čist na kasnije naraštaje. Od samog početka se mislilo da se u tome što mučenici radosno trpe patnje i umiru može videti znak Božije milosti kao da Božija milost može proizvesti kod ljudi nešto više od onoga što je proizvela kod Hrista. Oni koji misle da se sam Bog, kada je postao čovek, nije mogao suočiti sa neumitnom sudbinom a da ne zadrhti od straha, trebalo je da shvate da se ljudi koji u svojim sopstvenim očima sakrivaju neumitnost sudbine pomoću obmane, opijenosti ili zana samo prividno mogu uzdići iznad ljudske bede. Čovek koga ne štiti oklop neke laži ne može istrpeti silu a da njom ne bude pogodjen do dna duše. Božija milost može učiniti da ga to što je pogodjen ne pokvari, ali ona ne može učiniti da on ne bude ranjen. Hrišćanska tradicija je do temere ovo zaboravila, da joj je tek veoma retko polazilo za rukom da novo nadje jednostavnost koja čini tako potresnom svaku rečenicu iz priča Strasti Hristove. S druge strane, običaj preobraćanja na silu prikrilo je posledice koje sila ostavlja u dušama onih koji se njom služe.

I pored kratkotrajnog zanosa koji je za vreme renesanse izazval

otkriće grčke književnosti, grčki duh nije vaskrsnuo u toku ovih dvadeset vekova. Nešto od njega se javlja kod Vijona, Šekspira, Servantesa, Molijera, i jedanput kod Rasina. Beda koju čovek nalazi u ljubavi ničim nije prikrivena u Školi za žene i u Fedri; ali, čudnog li veka u kojem se, nasuprot epskom dobu, samo u ljubavi sme primetiti ljudska beda, dok se posledice sile u ratu i u politici uvek moraju da zaodenu slavom. Možda bismo mogli da navedemo još neka imena. Ali ništa od onog što su dali evropski narodi ne vredi koliko prva poznata pesma koja je nastala u jednom od njih. Možda će oni ponovo naći epski duh kada prestanu da veruju da išta može izbeći sudbini i kada nauče da se nikada ne dive sili, da ne mrze neprijatelje i ne preziru nesrećne. Nema izgleda da će to biti skoro.

Napomene

1 Esej L'Iliade ou le Poème de la force Simona Vej (Simone Weil) je napisala 1939-1940. godine i trebalo je da bude objavljen u Nouvelle Revue française. Ali tada je naišla nemačka ofanziva, i on nije mogao biti objavljen u okupiranom Parizu. Objavljen je u Marselju, u Cahiers du Sud (Décembre 1940-Janvier 1941) pod imenom Émile Novis, anagramom Simona Vej. Objavljen je ponovo u Cahiers du Sud posle rata (n° 248, 1947), pod pravim imenom pisca. Preštampan je u zbirci radova Simona Vej La source grecque (Gallimard, Paris, 1953); po tom preštampanom tekstu je napravljen ovaj prevod. Zahvalan sam Leonu Kojenu na mnogim korisnim primedbama, i Fanuli Papazoglu i Ivici Strnčeviću na pomoći kod prevodjenja stihova iz Ilijade sa grčkog.

Sve napomene (osim navedenog dela unapomeni 2) su dodate srpskom prevodu.

2 XI, 159-162

Napomena Simona Vej: „Prevod navedenih mesta je nov. Svaki red je prevod jednog grčkog stiha, sve vrste opkoračenja su verno očuvane; red grčkih reči unutar svakog stiha poštovan je što se više moglo.“ Prevod navedenih mesta iz Ilijade na srpski drži se načelâ iz ove napomene.

3 XXII, 401-404

4 XVI, 856-857 (XXII, 362-363)

5 XXII, 442-446

6 XXI, 64-66, 71-72

7 XXI, 97-98, 114-119

8 XXIV, 477-479

9 XXIV, 480-484

10 XXIV, 507-512

11 XXIV, 571

12 I, 29-31

- 13 VI, 456-458
- 14 XXIV, 731-734
- 15 XIX, 301-302
- 16 XIX, 291-300
- 17 XXIV, 602-613
- 18 XXIV, 527-528, 531-533
- 19 II, 198-202
- 20 II, 266-270
- 21 I, 348-350
- 22 I, 185-187
- 23 VII, 92-93
- 24 VII, 215-217
- 25 XI, 544-546
- 26 VIII, 69-72
- 27 Uporedi sa „... jer svi koji se maše za nož, od noža će poginuti.“ (Matej 26,52); „Ko prolije krv čovječiju, njegovu će krv pro-
liti čovjek...“ (Prva knjiga Mojsijeva 9,6)
- 28 Ares
- 29 XVIII, 309
- 30 Uporedi sa Herodotom, Istorija II, 113-120. Simona Vej ovo možda spominje i zato da bi se cilj rata, koji se vodi za „lepu Jelenu“, pokazao još iluzornijim; uporedi sa Simona Vej, Ne recommençons pas la guerre de Troie: Pouvoir des mots (Nouveaux Cahiers, 1re année, n°s 2-3, 1937; preštampano u Simone Weil, Écrits historique et politiques, Gallimard, Paris, 1960).
- 31 VII, 400-403
- 32 VI, 447-455, 464-465 (uporedi sa IV, 163-165)
- 33 VIII, 509-511, 513, 515-516
- 34 XI, 172-173, 177-178
- 35 XVIII, 293-296, 310
- 36 XXII, 99-100, 104-107, 111-113, 122-125
- 37 XXII, 136-137, 159-161
- 38 XXII, 338

39 XXIV, 540-542 (uporedi sa XIX, 323-325)
40 IX, 401-402, 406, 408
41 XIV, 85-87
42 Kran (Craonne) je mesto u severnoj Francuskoj, u čijoj su se
okolini, na putu Chemin des Dames, vodile bitke u neuspešnoj
Nivelovoj ofanzivi 1917. godine. Jedna vojnička pesma iz tog
doba ima u refrenu:

U Kranu, na visoravni,
Treba da ostavimo kosti,
Jer mi smo svi osudjeni,
Mi smo žrtvovani.

(Vidi Simone Weil, Cahiers, tome I, Plon, Paris, nouvelle édi-
tion 1970, pp. 59-60)

43 VIII, 229-234
44 II, 176-178 (uporedi sa II, 160-162; IV, 173-175); XIV, 88-89
45 XVIII, 98-100, 114-116
46 XIX, 421-423
47 XXI, 74-85
48 XXI, 106-112
49 Uporedi sa XIX, 300 (nap. 16)
50 XV, 630-632, 636-638; XI, 155-159 (uporedi sa XX, 490 i dalje)
51 VI, 224, 226
52 XVIII, 94-95
53 XIX, 293-294 (nap. 16)
54 VI, 410-413
55 XXIV, 725-728 (uporedi sa XXII, 484 i dalje); XXIV, 743-745
56 XXIV, 3-5
57 XXIV, 628-633
58 XI, 241-242
59 XXI, 45-48
60 Gracijâ; XVII, 51
61 XXIV, 730

- 2 XXII, 153-157
3 XI, 84-90
4 XVI, 348-350
5 Uporedi sa Tukididom, Istorija Peloponeskog rata I, 12
6 Uporedi sa I, 30(nap.12); II, 162, 178(nap.44); XVIII, 99(nap.45)
XXIV, 541(nap.39)
7 Uporedi sa Matejom 6,33 i Lukom 12,31
8 Jovan 21,18
9 Uporedi sa XXI, 48 (nap. 59)

(prevod i napomene Koste Došena)

Objavljeno u Književnoj reči (Beograd), 17, br. 320 (25.4.1988), str.
15-18